

ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ПРЕДСТАВНИЦТВО В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ РЕСПУБЛІКИ ПОЛЬЩА

PROCEDURAL REPRESENTATION IN CRIMINAL PROCEEDINGS UNDER THE LAWS OF THE REPUBLIC OF POLAND

Машика В.П., аспірант

Академія праці, соціальних відносин і туризму

Ховпун О.С., д.ю.н.,

професор кафедри права і соціальної роботи

Ізмайльський державний гуманітарний університет

Стаття піднімає питання процесуального представництва в кримінальному провадженні. Дослідження проведено з токи зору врегулювання даного питання законодавством Республіки Польща. Визначається актуальність даної теми прагненням України до Євроінтеграції, що об'єктивно обумовлює необхідність вивчення досвіду країн Євросоюзу у побудові правових систем, найбільш наближеною з яких є Республіка Польща. В статті аналізуються не тільки положення Кримінального процесуального кодексу Республіки Польща (Kodeks postępowania karnego), що є основним спеціальним законом, який визначає процесуальний статус представника в кримінальному судочинстві, а і норми законів які врегульовують окремі питання представництва. Зокрема: Цивільного кодексу Республіки Польща, Законів «Про адвокатуру» та «Про правових радників», та інших. Визначається ґрунтовна відмінність інституту представництва в кримінальному судочинстві за законодавством Республіки Польща, що полягає у посиленних вимогах щодо високої якості правничої допомоги, яка може надаватись тільки захисниками і представниками, які мають спеціальний статус адвоката або правового радника, окреслюється відмінності обсягу правової допомоги, яка може бути надана ними в межах кримінального провадження. Аналізуються різновиди представництва, зокрема, правовий статус захисника, представника, законного представника та осіб під постійною опікою яких перебуває потерпіла сторона, їх особливості. Окрема увага приділяється висвітленню способів призначення представників в кримінальному провадженні, їх порядку. Звертається увага на випадки обов'язкової участі захисників, представників, законних представників у кримінальному провадженні. Аналізуються питання захисту і представництва неповнолітніх осіб, недієздатних та обмежено дієздатних осіб. Визначаються питання представництва в кримінальному провадженні, що врегульовуються цивільним та сімейним законодавством.

Ключові слова: представництво, кримінальне провадження, захисник, представник, законний представник.

The article raises the issue of procedural representation in criminal proceedings. The study is conducted from the perspective of the regulation of this issue by the legislation of the Republic of Poland. The relevance of this topic is determined by Ukraine's aspirations for European integration, which objectively necessitates the study of the experience of the EU countries in building legal systems, the closest of which is the Republic of Poland. The article analyses not only the provisions of the Code of Criminal Procedure of the Republic of Poland (Kodeks postępowania karnego), which is the main special law defining the procedural status of a representative in criminal proceedings but also the provisions of laws regulating certain issues of representation. In particular: The Civil Code of the Republic of Poland, the Laws on the Bar and on Legal Advisers, and others. The author identifies a fundamental difference between the institute of representation in criminal proceedings under the legislation of the Republic of Poland, which consists of the enhanced requirements for high-quality legal aid which can be provided only by defence counsels and representatives having a special status of an attorney-at-law or a legal adviser, and outlines the differences in the scope of legal aid which can be provided by them within criminal proceedings. The author analyses the types of representation, in particular, the legal status of a defence counsel, representative, legal representative and persons under the permanent care of the injured party, and their peculiarities. Special attention is paid to the methods of appointment of representatives in criminal proceedings and their procedure. Attention is drawn to cases of mandatory participation of defence counsels, representatives, legal representatives in criminal proceedings. The author analyses the issue of defence and representation of minors, incapacitated and partially incapacitated persons. The issues of representation in criminal proceedings regulated by civil and family law are determined.

Key words: representation, criminal proceedings, defence counsel, representative, legal representative.

В умовах стійкого утвердження прагнення українського народу до Активний рух України до Євроінтеграції об'єктивно обумовлює необхідність вивчення досвіду країн Євросоюзу у побудові правових систем, що відзначаються високим рівнем захисту прав людини. Правова система Республіки Польща вбачається найбільш близькою до української і в той же час, такою, що зазнала безпосереднього впливу права Європейського Союзу, членом якого виступає Республіка Польща. Окрім того вона територіально межує з Україною і є надійним союзником для України протягом останніх нелегких років. Трудова міграція та економічна співпраця посилюють інтерес до польського права в тому числі і у кримінальному процесі. Багато українських адвокатів здійснюють свою практику на теренах держави-сусіда. В той же час кримінальне судочинство республіки Польща має свої особливості, які становлять ґрунтовні відмінності від українського досвіду, зокрема, в сфері інституту представництва. Саме тому вбачається необхідним врахування позитивного і негативного досвіду правотворчого і практичного досвіду, в тому числі в сфері реалізації кримінального провадження, що

в свою чергу надасть можливість ефективно з точки зору часу і якості реалізувати узгодження українського законодавства відповідно до європейських вимог.

Варто зазначити, що ґрунтовні доктринальні дослідження інституту представництва в кримінальному провадженні Республіки Польща вітчизняними науковцями та практиками не проводилися. Фрагментарно свою увагу тим чи іншим аспектам процесуального представництва в кримінальному судочинстві приділяли увагу О. Кібенко, А. Косило, О. Яновська та інші. Комплексні публікації в цій сфері на сучасному етапі розвитку науки кримінального процесу відсутні.

Саме такий рівень наукової розробки теми зумовив необхідність її висвітлення в межах даного дослідження та визначив його мету – з'ясувати основи правового регулювання процесуального представництва в кримінальному провадженні за законодавством Республіки Польща.

Законодавство Республіки Польща встановлює можливість (а в деяких передбачених законом випадках і обов'язковість) представництва сторін в судах процесуальними представниками. Відповідно до ст. 51 Кри-

мінального процесуального кодексу Республіки Польща у кримінальному судочинстві процесуальними представниками сторін та інших учасників кримінального провадження виступають захисник (obrońca), представник (pełnomocnik) і законний представник (przedstawiciel ustawowy) або особа під постійною опікою якої перебуває потерпіла сторона (osoba pod której stałą pieczęą pokrzywdzonego pozostaje) [1, ст. 51].

Варто зазначити, що в Республіці Польща традиційно правову допомогу надають дві юридичні професії: адвокати та правові радники. Кожна з професій передбачає надання правничої допомоги у певному обсязі. Професії адвоката і правового радника були закріплені на основі законів «Про адвокатуру» від 26 травня 1982 р., та «Про правових радників» від 6 липня 1982 р. Передумови доступу до обох цих професій є подібними, зокрема: професійна етика й основи дисциплінарної відповідальності. Основною різницею є обсяг правничої допомоги, що ними може надаватися. Подібно до законодавства України, адвокат надає всі види правничої допомоги, в той час як обсяг правничої допомоги що її надає правовий радник є вужчим [2]. До 8 червня 2010 року участь правових радників у кримінальному провадженні була досить обмежена. Вони могли представляти тільки державу, орган місцевого самоврядування або громадську організацію, яка виступала в якості потерпілої сторони, а потім як представника приватного обвинувача або цивільного позивача. У сфері майнових позовів правовий радник міг діяти в інтересах юридичних осіб, організаційних підрозділів без статусу юридичної особи та фізичних осіб, які займаються підприємницькою діяльністю. І тільки у випадках, якщо вони отримали статус цивільного позивача. Саме тому зміни 2010 року внесені до Кримінально процесуального кодексу Республіки Польща відіграли велике значення у реформуванні інституту процесуального представництва, адже, завдяки впровадженню даної реформи правові радники отримали повну можливість виступати представниками у кримінальному провадженні [3]. На сучасному етапі правового радника, порівняно з професією адвоката, стосується тільки таке обмеження, що він не може виступати в якості захисника у кримінальній справі. Так, ст. 82 Кримінального процесуального кодексу Республіки Польща прямо передбачає, що захисником може бути тільки особа, яка має право на захист відповідно до положень про організацію адвокатури або закону про правових радників [1]. Варто зауважити, що в окремих випадках законодавство Республіки Польща передбачає можливість надання правничої допомоги особами з вищою юридичною освітою (які є суб'єктами господарської діяльності), а також закордонними юристами, правда в дещо обмеженому обсязі [2].

Захисник є представником обвинуваченого в кримінальному процесі. Відносини між двома суб'єктами повинні будуватися на довірі. Захисник повинен заздалегідь обговорити свої дії з обвинуваченим і надати пояснення у разі виникнення сумнівів. Межі дій захисника визначаються правовим інтересом обвинуваченого. Захисник має певні права, зокрема, він не може бути допитаний з приводу фактів, які стали йому відомі під час ведення справи або надання правових консультацій, у нього не може бути вилучено листи чи документи, що містять обставини, пов'язані з виконанням функцій захисника (таємниця захисту), тощо [4].

За загальним правилом кримінальний процесуальний закон Республіки Польща передбачає засаду добровільності призначення захисника, втім, у деяких випадках закон передбачає обов'язок його призначення. Так, згідно ст.6 Кримінального процесуального кодексу Республіки Польща обвинувачений має право на захист, включаючи право користуватися правовою допомогою захисника, який повинен бути йому наданий. Стаття 79 в свою чергу

передбачає випадки обов'язкової участі у кримінальному провадженні захисника. Зокрема, якщо обвинувачений: не досяг 18-річного віку; є глухим, німим або сліпим; є обґрунтований сумнів, що здатність обвинуваченим усвідомлювати значення своїх дій або керувати ним під час вчинення діяння не була втрачена повністю або суттєво обмежена на момент вчинення такого діяння; є обґрунтований сумнів, що стан психічного здоров'я обвинуваченого дозволяє йому брати участь у провадженні або здійснювати свій захист незалежним і розумним чином. Окрім того обвинувачений обов'язково повинен мати захисника в тих випадках, коли суд визнає це за необхідне з огляду на інші обставини, що утруднюють здійснення захисту. При цьому участь захисника є обов'язковою у всіх процесуальних діях, де обов'язковою є участь обвинуваченого. Окрім того, у ст. 81 визначено, що якщо обвинувачений, який не може обрати захисника внаслідок недостатнього матеріального забезпечення, якщо він є неповнолітнім, сліпим, глухим, недієздатним чи обмежено дієздатним і не має захисника за власним вибором, то в такому випадку голова або секретар суду, компетентний розглядати справу, призначає йому державного захисника (захисника за призначенням). За обґрунтованим клопотанням обвинуваченого або його захисника голова або секретар судового засідання суду, якому підсудна справа, також може призначити нового захисника замість попереднього. Державний захисник призначається зі списку захисників, який своїм розпорядженням визначає міністр юстиції [1].

Стаття 80 Кримінального процесуального кодексу Республіки Польща визначає, що обвинувачений повинен мати захисника під час розгляду справи в районному суді, якщо йому пред'явлено обвинувачення у вчиненні злочину. У цьому випадку участь захисника в основному судовому розгляді є обов'язковою [1]. З чого можна зробити висновок, що на стадії судового розгляду в цілому участь захисника є обов'язковою. Втім, варто звернути увагу, що Кримінальне процесуальне законодавство містить обмеження щодо кількості захисників. Так, згідно ст. 77 обвинувачений може мати не більше трьох захисників одночасно. В той же час один і той самий захисник може здійснювати захист кількох обвинувачених, якщо їхні інтереси не суперечать один одному проговориться у ст. 85. Кримінального процесуального кодексу Республіки Польща [1]. У доктрині та прецедентному праві передбачається, що у випадку обвинуваченого, який має більше одного захисника, вони можуть розподілити свої обов'язки таким чином, щоб один із них займався виключно цивільним позовом. В свою чергу, у разі пред'явлення цивільного позову захисник обвинуваченого одночасно набуває і статусу представника щодо цього. Таким чином, це допомагає йому захиститися від звинувачень в обвинувальному акті та цивільному позові [3].

Згідно ст. 76. якщо обвинувачений не досяг 18 років або є недієздатним кримінальний процесуальний закон надає право його законному представнику або особа, під опікою якої перебуває обвинувачений призначити захисника, а також здійснювати всі інші процесуальні дії в його інтересах [1].

Законним представником є особа, яка вчиняє юридичні дії від імені потерпілого чи обвинуваченого, які за віком чи особливим станом не можуть самостійно вчиняти процесуальні дії. Якщо потерпілою стороною є неповнолітня або недієздатна особа, представник, наприклад, подає клопотання про притягнення до відповідальності, оскаржує рішення та подає цивільні позови в кримінальному процесі. Схожа ситуація і з боку обвинувачених. Неповнолітню або недієздатну особу, щодо якої направлено обвинувальний акт до суду, може представляти законний представник. Законним представником у розумінні цивільного та сімейного права Республіки Польща є один із батьків або законний опікун. Кримінально-процесу-

альне право також допускає можливість виступу в цій ролі особи, під постійним наглядом якої залишається особа, яку представляють. У разі, якщо виявиться, що неповнолітній немає такої особи, то суд, а в досудовому провадженні прокурор зобов'язаний негайно звернутися до органу опіки та піклування з заявою про призначення представника дитини, зазначеного в частині 1 статті 99 Кодексу про сім'ю та опіку Республіки Польща [4].

Окрім того, згідно зі ст. 76а Кримінального процесуального кодексу Республіки Польща, якщо головуючий суддя вважає, що участь законного представника може призвести до порушення прав чи інтересів обвинуваченого, яким є особа, що не досягнула 18 років, або така присутність є недоцільною для його благополуччя, перешкоджає проведенню слухання чи судового розгляду або суттєво його ускладнює, обвинувачений може призначити іншу повнолітню особу на місце законного представника. Якщо обвинувачений не вказав таку особу або головуючий суддя вважає, що присутність такої особи може призвести до порушення прав або інтересів обвинуваченого, є недоцільною з огляду на його добробут, перешкоджає проведенню слухання або судового розгляду або суттєво їм перешкоджає, головуючий суддя признає так званого сімейного помічника згідно ст. 12 Закону від 9 червня 2011 р. «Про підтримку сім'ї та систему патронатного виховання» (Законодавчий вісник за 2022 р., поз. 447, 1700 і 2140, за 2023 р., поз. 403 і 535) [1]. Також слід зауважити, що кримінальний процесуальний закон не передбачає обов'язкової участі законного представника обвинуваченого, який не досяг 18-річного віку, під час слухання або судового розгляду за його участю на відміну від захисника, присутність якого є обов'язковою.

Варто звернути увагу, що ст. 51 Кримінального процесуального кодексу Республіки Польща передбачає і положення про законне представництво потерпілого, який не є фізичною особою. Від його імені процесуальні дії вчиняються органом, уповноваженим діяти від його імені [1].

Слід звернути увагу, що законний представник неповнолітнього може, у свою чергу, призначити не тільки захисника, як згадувалося вище, а і представника. Ці дві інституції вже зарезервовано для професійних організацій, як зазначалося раніше, функції захисника і представника у кримінальному судочинстві здійснюють відповідно адвокати і правові радники. На них в кримінальному процесі покладається завдання вести справу найбільш сприятливо для особи, яку вони представляють [4].

Що стосується представника, то його допомогою можуть користуватися інші, окрім обвинуваченого, учасники кримінального провадження, в тому числі і особи, які не є стороною згідно з Кримінальним процесуальним кодексом Республіки Польща (Стаття 87). Втім, Кодекс передбачає можливість суду, а в досудовому провадженні

можливість прокурора, відмовити представнику такої особи в участі в провадженні, якщо вважатиме, що захист її інтересів не вимагає такого представництва [1].

Представник може бути призначений зацікавленою особою (довірителем) або призначений державою, якщо вона доведе, що не в змозі покрити витрати на представництво без шкоди для утримання себе та своєї сім'ї [4]. Згідно ст. 88 Кримінального процесуального кодексу Республіки Польща представником може бути адвокат, правовий радник або радник Генеральної прокуратури Республіки Польща [1].

Варто зауважити, що відмінності між захисником і представником не обмежуються їх правовим статусом (адвокат, правовий радник) або стосуються суб'єктами, яких вони можуть представляти під час кримінального провадження, а й способу представництва. Так, представник, на відміну від захисника, не є настільки незалежним у веденні справ довірителя. Обсяг його повноважень визначається змістом довіреності, і в разі їх перевищення він може бути притягнутий до цивільно-правової відповідальності. Крім того, представництво може стосуватися виконання окремих процесуальних дій, наприклад підготовки касаційної скарги або представництва у даній кримінальній справі, інакше кажучи загальне процесуальне представництво [4]. До питань, які стосуються діяльності представника та його повноважень і не врегульовані положеннями Кримінального процесуального кодексу Республіки Польща, застосовуються положення, що діють у цивільному судочинстві Республіки Польща (Стаття 89) [1]. Це посилення стосується, зокрема, видів довіреності, її обсягу, виправлення та відкликання заяв довіреності, припинення довіреності та судових витрат. Інститут представника в Кримінально-процесуальному кодексі врегульований обмежено. В основному Кримінально-процесуальний кодекс посилюється на правильне застосування положень про захисника, а потім і положень ЦПК. Варто зазначити, що ці положення слід застосовувати належним чином [3].

Отже, можна прийти до висновків, що питання процесуального представництва в кримінальному провадженні є достатньо детально врегульоване законодавством Республіки Польща. Основним спеціальним законом, що визначає процесуальний статус представника в кримінальному судочинстві є Кримінальний процесуальний кодекс (Kodeks postępowania karnego), який водночас не є єдиним правовим регулятором, так як окремі питання представництва врегульовують такі закони як: Цивільний кодекс, Закони «Про адвокатуру» та «Про правових радників», тощо. Ґрунтовною відмінністю, яка характеризує інститут представництва за законодавством Республіки Польща є вимоги щодо високої якості правничої допомоги, яка може надаватись тільки захисниками і представниками, які мають спеціальний статус адвоката або правового радника.

ЛІТЕРАТУРА

1. Kodeks postępowania karnego: Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. № 89 poz. 555. URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19970890555/U/D19970555Lj.pdf> (дата звернення: 26.12.2023)
2. A. Kosyło, Pomoc prawna w demokratycznym państwie prawnym: regulacje unijne, polskie oraz ukraińskie [w:] Ius et amicitia. *Materiały Pierwszego Polsko-Ukraińskiego Forum Prawniczego*, Tarnobrzeg 2006, s. 169–190. URL: https://kosylo.com/img/upload-files/articles/files/Kosylo_pomoc_prawna_UA.pdf
3. Lisińska J. Podmioty uprawnione do ustanowienia pełnomocnika w procesie karnym. *Palestra*. 7–8. 2014. URL: <https://palestra.pl/pl/czasopismo/wydanie/7-8-2014/artykul/podmioty-uprawnione-do-ustanowienia-pelnomocnika-w-procesie-karnym>
4. Wilimborek K. Przedstawiciele procesowi stron w procesie karnym. URL: <https://www.infor.pl/prawo/pomoc-prawna/u-prawnika/101815,Przedstawiciele-procesowi-stron-w-procesie-karnym.html>